

Mirosław Leszka

LEGALIZACJA WŁADZY UZURPATORÓW
WE WCZESNYM BIZANCJUM

W czasie istnienia cesarstwa rzymskiego władza panującego nigdy nie przybrała charakteru dziedzicznego. Władca, przynajmniej formalnie, zawsze był wybieralny. Podobna praktyka przyjęła się w państwie wczesnobizantyńskim. Zgodnie z obowiązującą koncepcją władzy cesarskiej panujący był powoływany przez Boską Opatrzność¹. Jeśli Bóg dokonywał wyboru nowego władcy, to nie mogły istnieć żadne ograniczenia dla boskiej decyzji, a takim byłoby dziedziczenie tronu w obrębie jednej dynastii. W takiej sytuacji cesarzem mógł zostać prawie każdy członek społeczności bizantyńskiej zarówno wieśniak, jak i arystokrata, niewykształcony, jak i uczonec². Jedynym warunkiem było to, iż musiał być on chrześcijaninem³. Pod koniec wieku V zaostrzono ten wymóg – cesarzem mógł zostać wyznawca ortodoksyjnego nurtu chrześcijaństwa⁴.

Wydawać się może, że tak zarysowana koncepcja powoływania władców stanowiła zagrożenie dla panujących i otwierała szerokie możliwości dla tych, których ambicje sięgały tronu. Jednak były to możliwości czysto teoretyczne, uzależnione od realnego potencjału, głównie militarnego, który mógł uruchomić żądny władzy pretendent do tronu.

¹ A. Piganiol, *L'Empire Chretien (325-395)*, Paris 1947, s. 305; L. Brehier, *Les institutions de l'Empire byzantin*, Paris 1949, s. 5; N. Baynes, *The Thought-World of East Rome*, [w:] *Byzantine Studies and Other Essays*, London 1960, s. 32-33. O koncepcji władzy cesarskiej pisze W. Ceran, *Kościół wobec antychrześcijańskiej polityki cesarza Juliana Apostaty*, Łódź 1980, s. 125-127, tam dalsza bibliografia.

² Z wyłączeniem niewolników, eunuchów i duchownych. W. M. Gribovskij, *Narod i vlast' w Wizantyskom gosudarstwie*, S. Peterburg 1897, s. 397; N. Baynes, *The Byzantine Empire*, London 1946, s. 65; A. A. Vasiliev, *Justin the First. An Introduction to the Epoch of Justinian the Great*, Cambridge 1950, s. 75.

³ Ostatnim cesarzem poganinem był Julian Apostata, choć trzeba zaznaczyć, że w momencie wstępowania na tron jego apostazja nie była znana – Ceran, *op. cit.*, s. 82-85.

⁴ J. B. Bury, *Gosudarstviennyj stroj Vizantijskoj Imperii*, S. Peterburg 1912, s. 18 (nie udało się nam dotrzeć do oryginału); Baynes, *The Byzantine...*, s. 65.

Istniały dwie legalne drogi prowadzące do cesarskiej purpury. Pierwszą była ta, jakiej używano w okresie *interregnum*. Był nią wybór nowego cesarza przez trzy konstytucyjne czynniki wyborcze, tj.: armię, senat i lud stolicy, do których w drugiej połowie V w. doszedł jeszcze Kościół. Drugą możliwością było mianowanie przez panującego współrządcy, który po śmierci cesarza zajmował bez większych trudności jego miejsce. Czasami wystarczało, aby cesarz przed śmiercią wskazał swego następcę, bez wcześniejszego wyniesienia go do pozycji współrządcy, ale w takiej sytuacji musiał być on powoływany na tron przez konstytucyjne czynniki wyborcze. Każdy inny sposób dojścia do władzy miał charakter uzurpacji. Nie oznacza to, by uzurpator nie mógł stać się legalnym władcą. Właśnie problem legalizacji władzy zdobytej drogą uzurpacji w Bizancjum w IV–VI w. spróbujemy przeanalizować w niniejszym artykule.

Na wstępie należy zauważyć, iż w odróżnieniu od zachodniej części Imperium tu były one stosunkowo rzadkie⁵. W interesującym nas okresie doszło do następujących uzurpacji: Wetraniona (350 r.), Juliana Apostaty (360 r.), Prokopiusza (365 r.), Marcellusa (366 r.), Bazyliskosa (475 r.), Marcjana (479 r.), Leoncjusza (484 r.) i Hypacjusza (532 r.). Niewątpliwie stanowiły one zagrożenie dla panujących, ale jednak tylko wyjątkowo kończyły się powodzeniem. W ostatecznym rachunku jedynie wystąpienie Juliana Apostaty zakończyło się sukcesem. Pozostałe były tłumione po krótszym lub dłuższym czasie.

Chcąc zrozumieć działania uzurpatorów zmierzające do legalizacji władzy, trzeba zastanowić się, jakimi środkami dysponowali w momencie podjęcia walki o tron.

Wetranion – magister militum per Illyricum wyniesiony został na tron przez wojska illiryjskie w roku 350⁶. Otrzymał poparcie ze strony siostry cesarza Konstancjusza, Konstancji. Uważa się, że uzurpacja Wetraniona została ukartowana po to, aby dać Konstancjuszowi czas na przybycie ze Wschodu⁷. Jego obecność była konieczna ze względu na to, iż w styczniu 350 r. doszło do uzurpacji Magnencjusza przeciwko władcy Zachodu Konstansowi⁸.

⁵ M. Salamon, *Rzekoma wojna ludowa w Tracji i Azji Mniejszej w czasie uzurpacji Prokopiusza (365–366)*, „Eos” 1972, t. LX, s. 369; A. H. M. Jones, *The Decline of the Ancient World*, London 1975, s. 131; M. Grant, *The Fall of the Roman Empire*, London 1976, s. 325. Problem ten można porównywać jedynie do roku 476.

⁶ O. Seeck, *Geschichte des Untergangs der antiken Welt*, Bd. IV, Berlin 1911, s. 98–104; Piganiol, *op. cit.*, s. 85–87; E. Stein, *Histoire du Bas-Empire*, t. 1, *De L'État Romain à L'État Byzantin* (284–476), Paris 1959, s. 139; Jones, *The Decline...*, s. 56. Dalszą bibliografię znajdzie Czytelnik w pracy S. Elbern, *Usurpationen im Spätromischen Reich*, Bonn 1984, s. 228–229 (praca ta jest podstawową dla kwestii uzurpacji w Cesarstwie Rzymskim do roku 455. Problematyka, którą zajmujemy się w niniejszym artykule, nie znalazła się w głównym nurcie rozważań autora).

⁷ Stein, *loc. cit.*, Jones, *The Decline...*

⁸ Piganiol, *op. cit.*, s. 85; Stein, *op. cit.*, s. 138–139; A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire*, vol. I, Oxford 1964, s. 112–113.

Cesarz został zamordowany, a tron znalazł się w rękach Magnencjusza. Władza jego została uznana w Galii, Brytanii, Hiszpanii i Italii⁹. Podobnie stałoby się w Illyricum, gdyby nie akcja Wetranoniana. W ten sposób wojska illiryjskie nie znalazły się po stronie Magnencjusza, co zwiększało szanse Konstancjusza w zbliżającej się konfrontacji.

Julian Apostata został ogłoszony Augustem przez armię galicką w Lutecji w lutym 360 r.¹⁰ W roku 355 Konstancjusz obdarzył go godnością cezara i wysłał do Galii. Dzięki swoim talentom militarnym i administracyjnym zyskał on popularność i uznanie zarówno wśród wojska, jak i ludności zamieszkującej Galię¹¹. To przychylne nastawienie wykorzystał Julian w chwili, gdy Konstancjusz wydał rozkaz wysłania na front perski części oddziałów wchodzących w skład armii galickiej. Decyzja Konstancjusza wywołała niezadowolenie żołnierzy, którzy chcąc uniknąć pójścia na Wschód, okrzyknęli Juliana Augustem. Całe to wydarzenie wydaje się być umiejętnie reżyserowane przez samego Juliana i jego współpracowników, którzy potrafili wykorzystać nastroje żołnierzy dla własnych celów¹². Nowo obrany August, oprócz poparcia armii galickiej, dysponował także cywilnym zapleczeniem w postaci kręgów opozycji pogańskiej, której centrum znajdowało się w miastach położonych w zachodniej części Azji Mniejszej¹³. Paganie wiązali z Julianem nadzieje na poprawę swojej pozycji w państwie, która pogarszała się pod naporem Kościoła popieranego przez panujących.

Prokopiusz, krewny cesarza Juliana Apostaty, ogłoszony został Augustem 28 września 365 r.¹⁴ Do przejęcia władzy wykorzystał moment, kiedy cesarza Walensa nie było w Konstantynopolu. Dokonało się ono w oparciu o dwa legiony (*Divitenses* i *Tungricani*), które w tym czasie znajdowały się w stoli-

⁹ Stein, *op. cit.*, s. 139; Elbern, *op. cit.*, s. 19.

¹⁰ Literatura dotycząca uzurpacji Juliana jest bardzo bogata. Ze względu na ograniczoność miejsca zwracamy uwagę tylko na kilka pozycji: J. Bidez, *Julian der Abtrünnige*, München 1940, s. 195–218; R. C. Blockley, *Constantius Gallus and Julian as Caesars*, „*Latomus*”, t. 31, s. 449–453; G. W. Bowersock, *Julian the Apostate*, Duckworth 1978, s. 46–65; Ceran, *op. cit.*, rozdz. II. Dalszą bibliografię znajdzie Czytelnik w pracy Elbern, *op. cit.*, s. 230–232.

¹¹ S. Więckowski, *Julian Apostata jako administrator i prawodawca*, Warszawa 1930, s. 12–13; Ceran, *op. cit.*, s. 87, 90.

¹² Bowersock, *op. cit.*, s. 49–52; Ceran, *op. cit.*, s. 97 i n.

¹³ Ceran, *op. cit.*, s. 95 i 99.

¹⁴ O uzurpacji Prokopiusza piszą: A. Solari, *La Rivolta Procopiana a Constantinopli*, „*Byzantion*” 1932, t. 7, s. 143–148; G. L. Kurbatow, *Wosstanije Prokopija (365–366 gg)*, „*Wizantijskij Wriemiennik*” 1958, t. 13, s. 3–24; I. Hahn, *K woprosu o socyalnych osnovach uzurpacji Prokopija*, „*Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*” 1958, t. 6, s. 199–211; G. L. Kurbatow, *K woprosu o territorialnom rasprostranienii wostanija Prokopija (365–366 gg)*, [w:] *Wizantijskije ocerki*, Moskwa 1961, s. 64–92; Salamon, *Rzekoma wojna...*, s. 369–379; idem, *Zachód i Wschód imperium rzymskiego wobec uzurpacji Prokopiusza (365–366)*, Katowice 1972, s. 13–24; P. Grattarola, *L'usurpazione di Procopio e la fine dei Constantinidi*, „*Aevum*” 1986, t. 40, s. 82–105 (do artykułu tego nie udało nam się dotrzeć).

cy¹⁵. Poparcie wojska uzyskał poprzez swoich dawnych towarzyszy, którzy obecnie służyli w tych oddziałach, pełniąc funkcje dowódcze¹⁶. W zamian za obietnice donatyw i wysokich godności uzyskali oni zgodę pozostałej kadry dowódczej, a co za tym idzie i wszystkich żołnierzy, na wyniesienie Prokopiusza¹⁷. Został on okrzyknięty Augustem w koszarach wojskowych, a następnie uzyskał aklamację ludności Konstantynopola¹⁸ i jej poparcie dla swojej sprawy. W roku 366, kiedy doszło do pojmania i stracenia Prokopiusza, jego krewny Marcellus próbował, opierając się na resztkach armii i posiłkach gockich, kontynuować walkę z Walensem, ogłaszając się cesarzem¹⁹.

W styczniu 475 r. doszło do spisku pałacowego inspirowanego przez wdowę po Leonie I, Werynę, którego celem było obalenie cesarza Zenona²⁰. Wśród uczestników spisku znaleźli się: Bazylikos, brat Weryny; Illus, z pochodzenia Izauryjczyk, najbardziej wpływowa osoba na dworze; jego brat Trokundus; Armatus, krewny Weryny i Bazylikosa, pełniący funkcję *magistra militum per Thraciae*, a także wódz gocki Teodoryk²¹. Zenon był w Konstantynopolu powszechnie znienawidzony ze względu na swoje izauryjskie pochodzenie i faworyzowanie swoich pobratymców²². Spisek trafił więc w stolicy na przychylny grunt. Weryna poinformowała cesarza o grożącym mu niebezpieczeństwie. Zenon mając przeciw sobie ludność stolicy i wojsko, którym dysponowali spiskowcy, opuścił Konstantynopol²³. Weryna zamierzała wprowadzić na tron Patrikiosa, *magistra* lub *ex magistra officiorum*, z którym była blisko związana²⁴. Jej plany pokrzyżował Bazylikos, który opierając się na

¹⁵ Ammianus Marcellinus, XXVI, 6, 12. With an English Translation by John. C. Rolfe, t. II, London 1956.

¹⁶ *Ibidem*, 12–13.

¹⁷ *Ibidem*, 13–14.

¹⁸ *Ibidem*, 18, cf. Zosimus, *Historia nova*, IV, 5, Lipsiae 1887.

¹⁹ Uzurpacja Marcellusa rozpatrywana jest z reguły przy omawianiu wystąpienia Prokopiusza. Literaturę dotyczącą tego tematu zawiera przyp. 14.

²⁰ Na temat uzurpacji Bazylikosa może znaleźć Czytelnik informacje w następujących pracach: E. W. Brooks, *The Emperor Zeno and the Isaurians*, „The English Historical Review” 1893, t. VIII, s. 216–218; J. B. Bury, *History of the Later Roman Empire from Death of Theodosius I to the Death of Justinian*, t. I, London 1923, s. 389–392; Stein, *op. cit.*, s. 363–364; J. Jarry, *Hérésies et Factions dans l'Empire Byzantin du IVe au VIe Siècle*, La Caire 1968, s. 244–253; W. H. C. Frend, *The Rise of Monophysite Movement*, Cambridge 1972, s. 169–174.

²¹ Brooks, *op. cit.*, s. 216; Bury, *History...*, s. 390–391; J. Kulakowski, *Istorija Wizantii*, t. I, London 1973, s. 398.

²² *Chronika Jesu Stilita*, [w:] N. Pigulewskaja, *Mesopotamija na rubeże V–VI ww*, Moskwa 1940, s. 132 (dalej *Jesu Stilita*).

²³ Theodor Lector, *Historia Ecclesiastica*, I, 28 (*Patrologiae cursus completus...*, *Series graeca...*, t. 86 – dalej PG); Evagrius Scholasticus, *Historia Ecclesiastica* (dalej cyt. HE), III, 3, PG 86; Victor Tonnennensis, *Chronicon*, a. 475 (*Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi*, t. XI – dalej MGH, AA); *Chronicon Paschale*, vol. I, Bonnae 1832, s. 600.

²⁴ Candidus Isaurus, *Fragmenta Historicorum Graecorum*, t. IV, Paris 1885, s. 136 (dalej FHG).

wojsku sam koronował się cesarzem, przy wsparciu ludności Konstantynopola i senatu²⁵.

W końcu roku 479 przeciw Zenonowi podniósł bunt Marcjan, syn zamordowanego w 472 r. cesarza zachodniorzymskiego Antemiusza, a zięć cesarza bizantyńskiego Leona I²⁶. Był on żonaty z córką Leona, Leoncją. Pretekstem do podjęcia działań miał być fakt, iż żona Zenona, Ariadna, także córka Leona I, urodziła się, zanim jej ojciec został cesarzem. Natomiast Leoncja przysłała na świat już w czasie jego panowania, co zdaniem Marcjana miało świadczyć o tym, iż to jemu należy się tron²⁷. Marcjana w walce o władzę wsparli jego bracia Romulus i Prokopiusz, a także niektórzy dowódcy oddziałów stacjonujących w Konstantynopolu, jednym z nich był Busalbus²⁸. Także ludność stolicy, nienawidząca Izauryjczyków, poparła Marcjana, co spowodowało, iż w początkach swego wystąpienia uzyskał on przewagę nad oddziałami wiernymi Zenonowi. Pretendentowi do tronu zabrakło jednak zdecydowania i konsekwencji²⁹, co wykorzystał Illus, który przy pomocy Izauryjczyków opanował sytuację w stolicy³⁰.

W 484 r. we wschodniej części cesarstwa doszło do uzurpacji Leoncjusza³¹. Człowiekiem, który doprowadził do obwołania Leoncjusza cesarzem, był wspomniany kilkakrotnie Illus, najważniejsza obok cesarza Zenona osobistość w Bizancjum tego okresu. Znalazł się on w konflikcie z Zenonem. Wymógł na cesarzu wyznaczenie siebie na funkcję *magistra militum per Orientem*³², następnie opuścił Konstantynopol i przybył w 481 r., w otoczeniu grupy dygnitarzy, na Wschód³³. Mieli oni stanowić wsparcie dla ambitnych planów Illusa, który rozpoczął przygotowania do zbrojnej rozprawy z Zenonem. Jego

²⁵ Evagrius Scholasticus, HE, III, 3; Malalas, *Chronographia*, XV, Bonnae 1831; Theophanes, *Chronographia AM 5967*, Lipsiae 1883; Marcellini V.C. *comitis Chronicon a. 475*, MGH, AA, t. XI; *Chronicon Paschale*, s. 600.

²⁶ O uzurpacji Marcjana piszą: Brooks, *op. cit.*, s. 220; Bury, *History...*, s. 395; E. Stein, *Histoire du Bas-Empire*, t. 2, *De La Disparition de l'Empire d'Occident à la Mort de Justinien (476-565)*, Paris 1949, s. 15-16; Jarry, *op. cit.*, s. 254-258.

²⁷ Theophanes, *AM 5971*.

²⁸ Ibidem; Joannes Antiochenus, *Fragmenta*, FHG, t. IV, s. 619; Theodoros Anagnostes, *Kirchengeschichte*, Berlin 1971, s. 116.

²⁹ Joannes Antiochenus, *loc. cit.*; Evagrius Scholasticus, HE, III, 26.

³⁰ Joannes Antiochenus, *loc. cit.*; Theophanes, *AM 5971*.

³¹ Szerzej na temat uzurpacji Leoncjusza piszą: Brooks, *op. cit.*, s. 222-230; Bury, *History...*, s. 396-398; Stein, *op. cit.*, t. 2, s. 28-31; G. Downey, *A History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arab Conquest*, Princeton, New Jersey 1961, s. 490-495; Jarry, *op. cit.*, s. 258-264.

³² Evagrius Scholasticus, HE, III, 27; Malalas XV.

³³ Wraz z Illusem na Wschód wyjechali: Leoncjusz, Patrycjusz, Pamprepius – były kwestor, Marsus i Justynian – byli konsulowie, Aelianus – były prefekt pretorium, a także Matronianus i Kouttoulos (Downey, *op. cit.*, s. 490-491). Dyskutowana jest kwestia obecności Leoncjusza w otoczeniu Illusa w początkach jego pobytu na Wschodzie. Cf. *ibidem*.

siedzibą stała się Antiochia. Illus zabiegał o popularność wśród jej mieszkańców³⁴. W walce z Zenonem zamierzał oprzeć się na armii, co ułatwiało mu pełnione stanowisko, na Izauryjczykach oraz na połączonych siłach ortodoksyjnych chrześcijan i pogan³⁵. Sądził, iż uda mu się podnieść przeciw Zenonowi cały Wschód, co okazało się jednak niemożliwe³⁶. Illus nie ogłosił siebie cesarzem. Prawdopodobnie dlatego, iż zdawał sobie sprawę z niechęci, jaką darzono Izauryjczyków. Miał przykład cesarza Zenona, przeciw któremu często wykorzystywano jego izauryjskie pochodzenie³⁷. W tej sytuacji wyniósł na tron Leoncjusza, który został koronowany przez Werynę w lipcu 484 r.

W styczniu 532 r. doszło w Konstantynopolu do wydarzeń, określanых mianem powstania Nika³⁸. Zbuntowany lud opanował miasto, żądając usunięcia znenawidzonych urzędników – Jana z Kapadocji, Tryboniana i Eudaimona³⁹. Mimo iż cesarz wyraził zgodę na żądania ludu, rozruchy nie ustały. Rebelianci skierowali swoją nienawiść przeciw cesarzowi⁴⁰. Zaczęli szukać kogoś, kto mógłby zastąpić Justyniana. Wybór padł na Hypacjusza, siostrzeńca zmarłego w 518 r. cesarza Anastazjusza⁴¹, który oprócz poparcia ludu stolicy otrzymał również pomoc ze strony części senatorów⁴².

Z przedstawionego materiału jasno wynika, że podstawowym środkiem, na którym opierając się podejmowano walkę o władzę, była armia. Dobrze również było pozyskać dla swojej sprawy lud stolicy, jeśli uzurpacja miała miejsce w Konstantynopolu, albo ludność tej części państwa, w której dochodziło do buntu.

Po przedstawieniu środków, którymi dysponowali uzurpatorzy rozpoczynając swoją walkę o tron, przyjrzyjmy się teraz krokom podejmowanym przez nich w celu legalizacji ich nowej pozycji. Wyróżnić można tu następujące elementy: proklamowanie przez wojsko, uznanie przez legalnego władcę, uznanie przez senat i lud stolicy, koronację. Czasami starano się podkreślić

³⁴ Brooks, *op. cit.*, s. 223; Downey, *op. cit.*, s. 491.

³⁵ Kulakowski, *op. cit.*, s. 429; Downey, *loc. cit.*

³⁶ Brooks, *op. cit.*, s. 227.

³⁷ *Jesu Stilita*, s. 132–133; Brooks, *op. cit.*, s. 224; Downey, *op. cit.*, s. 493. Illus chciał najpierw ogłosić cesarzem Marcjana, syna Antemiusza, ale po jego odmowie zdecydował się na Leoncjusza.

³⁸ Omówienie źródeł i literatury dotyczącej powstania Nika znajdzie Czytelnik w pracy A. A. Czekałowej, *Konstantynopol w VI wieku. Wosstanije Nika*, Moskwa 1986, s. 3–14.

³⁹ Malalas, XVIII; Procopius, *De bello Vandalico*, I, 24, Bonnae 1833 (dalej BV).

⁴⁰ Malalas, *loc. cit.*; L. Chassin, *Belisaire, generalissime byzantin (504–565)*, Paris 1957, s. 52; R. Browning, *Justynian i Teodora*, Warszawa 1977, s. 105–106.

⁴¹ Malalas, *loc. cit.*, *Marcellini V.C. comitis*, s. 103; Procopius, BV, I, 24; Victor Tonnennensis, s. 198; Theophanes, AM 6024.

⁴² J. W. Barker, *Justinian and Later Roman Empire*, The University of Wisconsin Press 1977, s. 87; Browning, *op. cit.*, s. 106; A. Cameron, *Circus Factions. Blues and Greens at Rome and Byzantium*, Oxford 1978, s. 280; Czekałowa, *op. cit.*, s. 102–108.

swoje prawa do tronu związkami z panującymi wcześniej władcami. Należy jednak zaznaczyć, że nie wszystkie elementy występowały przy każdej uzurpacji.

Prześledźmy poszczególne uzurpacje pod kątem występowania w nich przedstawionych elementów legalizacji władzy. Proklamowanie przez wojsko występuje w prawie wszystkich interesujących nas uzurpacjach. W wyraźny sposób armia uczestniczyła w proklamacji Wetranoniana, Juliana Apostaty, Prokopiusza, Marcellusa, Bazyliskosa i Leoncjusza. Jedynie w wypadku Marcjana i Hypacjusza nie znajdujemy w źródłach informacji o udziale wojska. Należy jednak przypuszczać, że Marcjan, mający poparcie części oddziałów stacjonujących w Konstantynopolu, był przez nie proklamowany. Natomiast, jeśli chodzi o Hypacjusza, to należy sądzić, że wojsko nie wystąpiło jako samodzielny czynnik. Jego wyniesienie było bowiem dokonane przy pomocy zbuntowanej przeciw Justynianowi ludności Konstantynopola.

To, że proklamacja przez armię występuje w większości uzurpacji, jest zupełnie zrozumiałe, ponieważ bez dysponowania realną siłą militarną trudno byłoby się pokusić o podjęcie walki o władzę. Jednak sam fakt ogłoszenia przez armię cesarzem, nie czynił uzurpatora legalnym władcą. Trzeba wyraźnie stwierdzić, iż podstawowym warunkiem legalności władzy zdobytej na drodze uzurpacji była zgoda na ten fakt panującego cesarza⁴³. W interesującym nas okresie tylko w dwóch przypadkach próbowano skorzystać z tej możliwości. W 350 r. uczynił to Wetranon po swoim wyniesieniu przez armię illiryjską. Konstancjusz wyraził zgodę. Filostorgiusz napisał, że Konstancjusz, dowiedziawszy się o tym, co zaszło w Illirii, przesłał Wetranonowi diadem, uznając w ten sposób jego cesarską godność⁴⁴. Wetranon stał się legalnym władcą, choć już wkrótce Konstancjusz pozbawił go tytułu Augusta⁴⁵. Zgoda Konstancjusza spowodowana była względami, o których pisaliśmy wcześniej.

Podobne kroki, w celu zalegalizowania nadanego mu przez wojsko tytułu Augusta, podjął Julian Apostata. Wkrótce po wydarzeniach, które zaszły

⁴³ W. Ensslin, *The Emperor and the Imperial Administration*, [w:] *An Introduction to East Roman Civilization*, ed. N. Baynes, H. L. B. Moss, Oxford 1961, s. 270; Jones, *History...*, s. 322; R. C. Blockley na podstawie dzieła Ammiana Marcellina twierdzi: „To Ammianus a legitimate Emperor is appointed by the will of higher power manifested in the act of choice by the predecessor or senior Emperor and confirmed by acclamation by the army” (Ammianus Marcellinus. *A Study of his Historiography and Political Thought*, Bruxelles 1975, s. 57), Cf. A. E. Wardman, *Usurpers and Internal Conflicts in the 4th Century A.D.*, „Historia” 1984, t. 33, s. 225 i n.

⁴⁴ Philostorgius, *Historia Ecclesiastica*, III, 22 (dalej HE), PG 65.

⁴⁵ O pozbawieniu Wetranoniana władzy mówią: Julian Apostata, *Panegyric in Honour of the Emperor Constantius*, [w:] *The Works of the Emperor Julian with an English Translation by W. C. Wright*, vol. I, London, New York 1913, s. 78–82; Philostorgius, HE, III, 22; Socrates Scholasticus, *Historia Ecclesiastica*, II, 28 (dalej HE), PG 67; Sozomen, *Historia Ecclesiastica*, IV, 1 (dalej cyt. HE), PG 67; Zosimus, II, 44.

w Lutecji w lutym 360 r., wysłał list do Konstancjusza. Przedstawił w nim swoje wyniesienie, jako wymuszone na nim przez żołnierzy, którzy grozili mu śmiercią, w razie niewyrażenia przez niego zgody na ich żądanie⁴⁶. Akcja wojska była spowodowana tym, iż nie otrzymało ono za swoje męstwo zasłużonej nagrody⁴⁷, oraz tym, że nie chciało wyruszyć na Wschód⁴⁸, zgodnie z ostatnimi rozkazami Konstancjusza. W dalszej części listu Julian prosił cesarza o uznanie nadanego mu tytułu, obiecując w zamian ustępstwa. Zobowiązywał się mianowicie do dostarczania koni hiszpańskich a także „letów” – młodych Germanów, którzy mieli być włączeni do wojsk Konstancjusza⁴⁹. Uznawał również, co wydaje się istotniejsze, prawo Konstancjusza do wyznaczania prefektów pretorium, natomiast mianowanie dowódców wojskowych chciał Julian zostawić w swoich kompetencjach⁵⁰. Jednocześnie w sposób stanowczy stwierdzał, iż nie wyśle żołnierzy na Wschód⁵¹. List swój zakończył wezwaniem do porozumienia, na podstawie wzajemnych ustępstw⁵². Konstancjusz jednak nie zgodził się na proponowane warunki, stanowczo żądając od Juliana pozostania przy dotychczasowej godności Cezara⁵³. Próba porozumienia zakończyła się niepowodzeniem.

Inni uzurpatorzy nie podejmowali tego typu działań. To, że Wetranton i Julian próbowali porozumieć się z legalnym władcą, wynikało z wyjątkowej sytuacji, w której się znaleźli. Pierwszy z nich oprócz silnej armii, dysponował poparciem Konstancji, siostry cesarza, a jego wyniesienie było korzystne dla Konstancjusza. Drugi zaś, mając za sobą armię galicką i stronnictwo pogańskie, mógł liczyć, przynajmniej teoretycznie, na więzi rodzinne, był przecież kuzynem cesarza.

Czasami zdarzało się, iż do zalegalizowania władzy uzurpatorzy posługiwali się cesarzowymi. Już przy wyniesieniu Wetrantona uwidacznia się rola Augusty Konstancji. Filostorgiusz pisze, iż uczyniła ona Wetrantona cesarzem⁵⁴. Mogła to uczynić, ponieważ jej ojciec – Konstany Wielki – koronował ją i uczynił Augustą⁵⁵. Jeszcze wyraźniej zaznaczyła się rola Augusty przy uzurpacji Leoncjusza. To cesarzowa Weryna koronowała Leoncjusza w kościele św. Piotra znajdującym się poza obrębem miasta Tars⁵⁶.

⁴⁶ Ammianus Marcellinus, XX, 8, 10.

⁴⁷ *Ibidem*, XX, 8, 7–8.

⁴⁸ *Ibidem*, XX, 8, 8.

⁴⁹ *Ibidem*, XX, 8, 13.

⁵⁰ *Ibidem*, XX, 8, 14.

⁵¹ *Ibidem*, XX, 8, 15.

⁵² *Ibidem*, XX, 8, 17.

⁵³ *Ibidem*, XX, 9, 4.

⁵⁴ Philostorgius, HE, III, 22; cf. Theophanes, AM 5849.

⁵⁵ Philostorgius, *loc. cit.*

⁵⁶ Evagrius Scholasticus, HE, III, 27; Theophanes, AM 5973; Malalas, XV.

Nie znamy żadnych szczegółów ceremonii celebrowanej przez nią, ale należy przypuszczać, iż jej rola zbliżona była do tej, jaką odegrał Leon I podczas koronacji swojego wnuka Leona II⁵⁷, a mianowicie dokonała najważniejszego aktu, tj. nałożenia korony. Jest to tym bardziej prawdopodobne, iż Weryna, jako żona Leona I, musiała znać przebieg tamtej ceremonii. Po koronacji Leoncjusza cesarzowa wydała reskrypt do mieszkańców Antiochii, który później został rozesłany do zarządców prowincji⁵⁸.

Wydaje się, że lud Antiochii miał spełnić rolę, która zastrzeżona była dla mieszkańców Konstantynopola, tj. aklamować nowego władcę. Adresaci reskryptu nie byli przypadkowi. Cesarzowa wybrała Antiocheńczyków, nie tylko dlatego, iż ich miasto było największym w strefie wpływów przywódców buntu, ale głównie z powodu jego przeszłości. Antiochia bowiem pełniła przez pewien okres rolę rezydencji cesarskiej. Tutaj Dioklecjan zbudował pałac przeznaczony na siedzibę władcy⁵⁹. W IV w. cesarze często przebywali w tym mieście, a Walens zamierzał przenieść do niego stolicę⁶⁰. Świadomość tej szczególnej pozycji Antiochii prawdopodobnie wpłynęła na ten krok Weryny. Nie mając w swym ręku Konstantynopola chciała zastąpić go Antiochią.

Treść reskryptu jest dla naszego tematu nader interesująca, dlatego zajmiemy się nim bliżej. Weryna w początkach pisma twierdziła: „τὸ βασιλεῖον ἡμέτερον ἐστίν”⁶¹. Sformułowanie to sugeruje, iż Augusta uważała się za osobę dysponującą władzą cesarską, co potwierdza kolejny fragment, w którym pisze ona, iż po śmierci swojego męża Leona I przekazała władzę Zenonowi⁶². To z jej woli Zenon został cesarzem, aby polepszyć los poddanych i wzmocnić państwo⁶³. Lecz okazało się, że cel przed nim postawiony nie został zrealizowany. Sprawy państwa zostały przez Zenona zaniedbane, z powodu jego chciwości (ἐχ τῆς αὐτοῦ ἀπληστίας)⁶⁴. W tej sytuacji cesarzowa postanowiła pozbawić go tronu i ogłosić nowego cesarza. Mogła to uczynić, bowiem ona dała przecież Zenonowi władzę – taki punkt widzenia bardzo wyraźnie zaznacza się w reskrypcie. Nowy władca miał być cesarzem chrześcijańskim⁶⁵.

⁵⁷ Po odmówieniu przez patriarchę modlitwy prepozyt podał Leonowi koronę, którą ten nałożył na głowę wnuka – Constantini Porphyrogeniti, *De Caerimoniis Aulae Byzantinae*, I, 94, Bonnae 1829.

⁵⁸ Malalas, XV; Theophanes, *AM* 5973.

⁵⁹ W. Ceran, *Rzemieślnicy i kupcy w Antiochii i ich ranga społeczna (II połowa IV wieku)*, Wrocław 1969, s. 31.

⁶⁰ *Ibidem*, s. 31–32.

⁶¹ Theophanes, *AM* 5974.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *Ibidem*. Zarzut ten jest o tyle istotny, iż zgodnie z koncepcją władzy cesarskiej, jedną z cech panującego winna być filantropia, którą chciwość wydaje się wykluczać, cf. D. J. Constantelos, *Byzantine Philanthropy and Social Welfare*, New Brunswick–New Jersey 1968, szczególnie rozdz. 4, *Philanthropia as an Imperial Virtue*, s. 43–61.

⁶⁵ Theophanes, *loc. cit.*

Prawdopodobnie w ten sposób Augusta chciała podkreślić odcięcie się od polityki *Henotikonu* realizowanej przez Zenona⁶⁶. Należy sądzić, iż zapleczem dla uzurpacji mieli być ortodoksyjni chrześcijanie i to do nich skierowane było to zapewnienie. Cesarz, według słów Weryny, miał rządzić sprawiedliwie i uratować państwo⁶⁷. Wynikało z tego, że decyzja o wyniesieniu nowego władcy spowodowana była troską o losy państwa i jego obywateli, co miało usprawiedliwiać kroki podjęte przez cesarzową i stwarzać wrażenie ich legalności. Trzeba jednak wyraźnie stwierdzić, iż w teorii konstytucyjnej Bizantyńczycy nie przewidywali żadnej legalnej możliwości usunięcia panującego⁶⁸, dlatego Weryna nie miała prawa pozbawić Zenona tronu, mimo iż, jak twierdziła, sama go nań wprowadziła.

Natomiast jeśli chodzi o wskazanie władcy w okresie, gdy tron był wakujący, to sprawa była bardziej skomplikowana. Zdarzało się bowiem, iż przy okazji wyboru nowego władcy cesarzowe odgrywały istotną rolę. Jest to widoczne przy wyniesieniu Marcjana, kiedy to siostra zmarłego cesarza Teodozjusza II, Pulcheria (od 414 r. posiadająca tytuł Augusty) wpłynęła, jak twierdzi Ewagriusz, na decyzje senatu: „kiedy to zarówno senat, jak i przedstawiciele wszystkich stanów jednogłośnie ofiarowali mu godność cesarską, idąc za radą Pulcherii”⁶⁹. Zdaniem S. Runcimana wydarzenie to dało początek praktyki ustrojowej, według której w okresie interregnum cesarzowa miała prawo przekazywania władzy cesarskiej⁷⁰. Przykładem potwierdzającym tę tezę są wydarzenia, które miały miejsce przy wyniesieniu Anastazjusza⁷¹. Otóż, po śmierci Zenona, zebrali się dygnitarze państwowi, senat i patriarcha Eufemiusz, aby dokonać wyboru nowego władcy. W hipodromie zgromadziła się zaś ludność stolicy oraz wojsko. Cesarzowa Ariadna, wdowa po Zenonie, ubrana w cesarską purpurę, weszła w otoczeniu wyższych urzędników i patriarchy do kathedry, znajdującej się w hipodromie. Przemówiła do zebranych, prosząc o zachowanie porządku i zapewnienie w ten sposób dygnitarzom spokojnych obrad. Augusta występowała tutaj w roli arbitra,

⁶⁶ Brooks, *op. cit.*, s. 227; Bury, *History...*, s. 397.

⁶⁷ Theophanes, *AM 5974*.

⁶⁸ Bury, *Gosudarstwiennyj...*, s. 8; Baynes, *The Byzantine...*, s. 66; Ensslin, *op. cit.*, s. 272. Gdy nie istniały żadne legalne możliwości usunięcia panującego, uzurpacje stanowiły dla społeczeństwa jakby wentyl bezpieczeństwa, z którego można było skorzystać, gdy cesarz przekraczał granicę jego odporności, choć nie można upatrywać przyczyn uzurpacji tylko w tego typu sytuacjach. Cf. Wardman, *op. cit.*, s. 228.

⁶⁹ Evagrius Scholasticus, *HE*, II, 1, tłum. S. Kazikowski, (Ewagriusz Scholastyk, *Historia Kościoła*, Warszawa 1990, s. 45), cf. Theophanes, *AM 5942*. Człowiekiem, który oprócz Pulcherii odegrał najważniejszą rolę w wyniesieniu Marcjana, był wódz alańskiego pochodzenia Aspar.

⁷⁰ S. Runciman, *Teokracja bizantyjska*, Warszawa 1982, s. 42.

⁷¹ Opis tego wydarzenia zawarty jest w *De Caerimoniis*, I, 92. Cf. C. Capizzi, *L'Imperatore Anastasio I (491-518)*. *Studio sulla sua vita, la sua opera e la sua personalite*, Roma 1969, s. 71-86.

który ma nadzorować prawidłowość wyborów. Lecz na tym nie skończyła się jej rola. Po pewnym czasie dygnitarze nie mogąc dojść do porozumienia, co do wyboru władcy, przekazali ostateczną decyzję cesarzowej, która wybrała Anastazjusza.

Można zaryzykować stwierdzenie, że działania Weryny podczas wyniesienia Leoncjusza opierały się na założeniu, iż w świadomości społeczeństwa utrwaliło się przekonanie o prawie Augusty do przekazywania władzy cesarskiej. O tym, że uznawano takie prawo, świadczą opisywane fakty związane z wyborem Marcjana i Anastazjusza. W takim kontekście koronacja dokonana przez Werynę mogła stanowić najważniejszy element stworzenia pozorów legalności władzy Leoncjusza.

Kolejnym krokiem służącym legalizacji władzy było pozyskanie akceptacji senatu i ludu Konstantynopola. Należy zaznaczyć, że spełnienie tego warunku mogło być możliwe jedynie w sytuacji, gdy uzurpator miał w swoim ręku stolicę.

Julian Apostata po otrzymaniu informacji o śmierci Konstancjusza błyskawicznie podążył do Konstantynopola, aby tam ugruntować swoją pozycję⁷². Uczynił to, mimo iż uzyskał już informację o uznaniu go cesarzem przez wojska Wschodu⁷³. Przybył do stolicy 11 XII 361 r. i powitany został przez senat, jej mieszkańców i wojsko⁷⁴. Można powitanie to traktować jako uznanie Juliana przez senat⁷⁵ i społeczność Konstantynopola za cesarza.

Prokopiusz po tym, jak żołnierze okrzyknęli go cesarzem, ukazał się w ich otoczeniu mieszkańcom stolicy⁷⁶. Wszedł na trybunę znajdującą się na przeciwko pałacu, w pobliżu siedziby senatu⁷⁷ i wygłosił przemówienie, w którym wyjaśnił swój krok. Jednym z najważniejszych argumentów był jego związek poprzez cesarza Juliana z dynastią Konstancjusza Chlorusa⁷⁸, co jego zdaniem dawało mu większe prawa do tronu w porównaniu z Walensem. Jego wypowiedź spotkała się z przychylnym przyjęciem mieszkańców Konstantynopola, którzy przez aklamację uznali go cesarzem⁷⁹, choć niechętny

⁷² Ammianus Marcellinus, XXII, 2, 1-2.

⁷³ *Ibidem*, 2, 1; Zosimus, III, 11.

⁷⁴ „Exceptus igitur tertium Iduum Decembrium verecundis senatus officii, et popularium consonis plausibus, stipatusque armatorum et togatorum agminibus, velut acie ducebatur instructa, omnium oculis in eum non modo contuitu destinato, sed cum admiratione magna defixis” – Ammianus Marcellinus, XXII, 2, 4.

⁷⁵ Sprawa ta jest kontrowersyjna – Ceran, *Kościół...*, s. 87. O tym, że Julian został okrzyknięty w Konstantynopolu cesarzem, piszą: Socrates Scholasticus, HE, III, 1; Sozomen, HE, V, 1; Zosimus, III, 11.

⁷⁶ Ammianus Marcellinus, XXVI, 6, 16.

⁷⁷ *Ibidem*, XXVI, 6, 18. Na temat umiejscowienia trybuny mówi przyp. 4 na s. 609.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ *Ibidem*.

Prokopiuszowi Ammian Marcellin⁸⁰ napisał, iż została ona zainicjowana przez specjalnie do tego celu wynajętych ludzi⁸¹. Uwaga ta wskazuje na metody, jakimi mogli posługiwać się kandydaci do tronu w celu pozyskania poparcia ludu. Po uznaniu przez wojsko i lud Prokopiusz udał się do siedziby senatu⁸², chcąc poinformować senatorów o swoim wyniesieniu. Mimo że nie znalazł tam znanych senatorów⁸³, uważa się, że decyzja armii i ludu uzyskała potwierdzenie⁸⁴.

Bazylikos, po ucieczce Zenona, został ogłoszony cesarzem w Hebdomon⁸⁵. Należy sądzić, iż w tej ceremonii, oprócz wojska, uczestniczył również lud stolicy i senat. Zenon nie cieszył się popularnością ani wśród senatorów, ani ludności Konstantynopola, więc zmiana na tronie musiała być przyjęta przez nich z zadowoleniem.

Wystąpienie Marcjana oparte było częściowo na społeczności stolicy. Natomiast, jeśli chodzi o stosunek senatu wobec tego wydarzenia, to źródła na ten temat milczą. Wyniesienie Hypacjusza dokonane zostało przez lud i senatorów. Jedynie Marcellus, Wetranon i Leoncjusz, nie mając w swoich rękach Konstantynopola, nie mogli uzyskać potwierdzenia swoich nowych godności przez lud stolicy i senat. Jednak w przypadku dwóch ostatnich sprawa nie jest tak oczywista. Wetranon otrzymał zgodę Konstancjusza na swoje wyniesienie. W sytuacji, gdy cesarz mianował współrządcę, rola senatu i ludu sprowadzała się do uznania decyzji panującego. Być może tak się stało w przypadku Wetraniona. Natomiast Leoncjusz, co prawda nie mógł uzyskać potwierdzenia swej godności w Konstantynopolu, ale starał się obejść ten wymóg, poprzez pozyskanie akceptacji ludności Antiochii. Wydaje się, że obecność wybitnych osobistości z kręgów senatorskich w jego otoczeniu mogła świadczyć o uznaniu go przez senat.

Jak widzimy, uzurpatorzy, w swojej zdecydowanej większości, starali się o uzyskanie dla swojego wyniesienia zgody senatu i ludności Konstantynopola.

Kolejny element, legalizujący władzę uzurpatorów, stanowiła koronacja⁸⁶.

⁸⁰ Blockley, *Ammianus Marcellinus...*, s. 61.

⁸¹ Ammianus Marcellinus, XXVI, 6, 18.

⁸² *Ibidem*.

⁸³ *Ibidem*: „ubi nullo clarissimorum sed ignobilium paucitate inventa”.

⁸⁴ M. Salamon, *Rozwój idei Rzymu – Konstantynopola od IV do pierwszej połowy VI wieku*, Katowice 1975, s. 82.

⁸⁵ Theodor Lector, HE, I, 29; Theophanes, AM 5967.

⁸⁶ Na temat koronacji cesarskiej piszą: W. Sickel, *Das byzantinische Krönungsrecht bis zum 10 Jahrhundert*, „Byzantinische Zeitschrift” 1898, T. 7, s. 511–557; F. E. Brightman, *Byzantine Imperial Coronations*, „Journal of Theological Studies” 1901, vol. II, s. 359–392; A. E. R. Boak, *Imperial Coronation Ceremonies of the Fifth and Sixth Centuries*, „Harvard Studies in Classical Philology” 1919, vol. XXX, s. 37–47; P. Charanis, *The Imperial Crown Modiolus and its Constitutional Significance*, „Byzantion” 1937, t. 12, s. 185–195; G. Ostrogorski, *Ewolucja wizantijskiego obряду koronowania*, [w:] *Wizantija, Jużnyje Słowianie i Driewniaja Ruś. Zapadnaja Jewropa: Isskustwo i kultura*, Moskwa 1973, s. 33–34.

Z reguły była ona jednym z pierwszych posunięć, które dokonywał pretendent do tronu. Trzeba stwierdzić, iż przekazy źródłowe dotyczące koronacji uzurpatorów są nader skąpe. W zasadzie sprowadzają się do stwierdzeń, że takowa miała miejsce. Bardziej szczegółowy opis znajdujemy jedynie przy wyniesieniu Juliana Apostaty. Obrzęd ten sprowadzał się do podniesienia nowo wybranego na tarczy, aklamacji przez wojsko, założenia torques – naszyjnika, obietnicy donatyw⁸⁷. W opisie tym pominięta została kwestia przywdziania purpury cesarskiej⁸⁸, co stanowiło ważny element każdej koronacji, ale jak wiadomo, Julian w momencie swego wyniesienia piastował godność Cezara i purpurę już posiadał. Jak wyglądały inne koronacje uzurpatorów, nie wiemy dokładnie, ale niewątpliwie musiały odzwierciedlać tendencje, które były widoczne w koronacjach legalnie wybranych władców oraz możliwości każdego uzurpatora.

Poza omówionymi elementami procesu legalizacji władzy, dosyć często uzurpatorzy dodatkowo, dla celów propagandowych, podkreślali swoje prawa do tronu związkami z panującymi wcześniej władcami. I tak np. otoczenie cesarza Juliana rozpuszczało pogłoski, iż Konstancjusz na łożu śmierci wyznaczył go swoim następcą⁸⁹. Potwierdzeniem tej wersji było uczestnictwo Juliana w pogrzebie kuzyna. Szedł on w kondukcje bez oznak władzy cesarskiej oprócz chlamidy, którą otrzymał właśnie od Konstancjusza. Chciał w ten sposób podkreślić, iż jest legalnym następcą zmarłego cesarza⁹⁰. Prokopiusz powoływał się na swoje więzi rodzinne z Julianem. Przygarnął również na swój dwór wdowę po Konstancjuszu z jego małą córeczką⁹¹. Marcjan twierdził, iż ma prawa do tronu przez swoją żonę Leoncję, córkę Leona I. Osobę Leoncjusza z panującą rodziną łączyła Augusta Weryna, wdowa po Leonie I. Hypacjusz zaś, jak wiadomo, był siostrzeńcem cesarza Anastazjusza. W ten sposób chciano wykorzystać przywiązanie społeczeństwa do panujących rodzin.

Reasumując, należy stwierdzić, iż uzurpatorzy, chcąc zalegalizować swoją władzę, starali się wypełnić wymogi procedury wyborczej. Przypomnijmy, iż takimi w okresie interregnum były: wybór przez armię, senat i lud stolicy, a od wieku V także przez Kościół. Warunkiem zaś legalności wyboru w okresie panowania cesarza była jego zgoda na wyniesienie nowego władcy.

Z przedstawionego materiału wynika, iż zdecydowana większość uzurpatorów starała się zrealizować pierwszy wariant. Z reguły sprowadzało się to do proklamowania przez armię, koronacji, a jeśli mieli w swoich rękach

⁸⁷ Ammianus Marcellinus, XX, 4, 17–18.

⁸⁸ Na temat purpury uzurpatorów pisze: Blockley, *Ammianus Marcellinus...*, s. 58; Wardman, *op. cit.*, s. 227.

⁸⁹ Ammianus Marcellinus, XXI, 15, 2; XXII, 2, 1.

⁹⁰ Bowersock, *op. cit.*, s. 65; Ceran, *Kościół...*, s. 87.

⁹¹ Ammianus Marcellinus, XXVI, 7, 10.

Konstantynopol, to starali się o uznanie swojego wyniesienia przez senat i lud⁹². Charakterystyczne w tym kontekście jest to, iż duża część uzurpacji (Prokopiusza, Bazyliskosa, Marcjana, Hypacjusza) zaczynała się właśnie w stolicy, co świadczy niewątpliwie o jej szczególnym znaczeniu. Próbę zrealizowania drugiego wariantu notujemy jedynie przy osobach Wetranoniana i Juliana, a także, z pewnymi zastrzeżeniami, przy wyniesieniu Leoncjusza.

Trzeba jednak podkreślić, że tym, co decydowało z legalności władzy, była wola panującego. Jeżeli nie chciano lub nie można było uzyskać zgody cesarza na własne wyniesienie, trzeba było pokonać go w walce. Zwycięstwo powodowało, iż uzurpator stawał się legalnym władcą po dopełnieniu formalnych wymogów, których nie udało mu się wcześniej spełnić. Sukces był więc podstawowym i najważniejszym⁹³, ale nie jedynym warunkiem legalności władzy. Można przypuszczać, że gdyby jakiś element procedury wyborczej nie został wypełniony, w każdej chwili mógł pojawić się inny pretendent do tronu, który mógłby to wykorzystać i samemu ogłosić się cesarzem, dopełniwszy wszystkich wymogów⁹⁴. W świetle praktyki konstytucyjnej to on stałby się legalnym władcą. Stąd też wynika znaczenie, jakie przywiązywali uzurpatorzy do kroków legalizujących ich władzę.

Mirosław Leszka

LEGALIZATION OF USURPERS' POWER IN EARLY BYZANTIUM

The article is devoted to the problem of legalization of usurpers' power in Byzantium in IV–VI centuries. Action which usurpers took to fight for power was presented in the first part. As a rule pretenders to the throne relied on the army, they also tried to gain a support of inhabitants of Constantinople if the usurpation took place in the capital or of people of that part of the country where the riot started.

The elements of legalization process of usurpers' power are analysed in the second part. The usurpers tried to fulfil the requirements of the election procedure and they were: proclamation by the army, recognition by the senate and people of Constantinople, coronation. It was the model of electing the emperor in the period of interregnum. Occasionally the acceptance of the legal ruler

⁹² W II połowie V w., jak wcześniej pisaliśmy, do czynników wyborczych włączony został Kościół. Trzeba jednak stwierdzić, iż jego rola w legalizacji władzy uzurpatorów w końcu V w. i VI w. nie jest zauważalna.

⁹³ Ensslin, *op. cit.*, s. 272.

⁹⁴ Prawdopodobnie taka sytuacja mogła zaistnieć tuż po śmierci Konstancjusza, zanim Julian dotarł do Konstantynopola. Istnieje hipoteza, że stronnictwo przeciwne Julianowi, którego przywódcą był praepositus sacri cubiculi Euzebiusz, próbowało wynieść na tron Jowiana. Cf. H. Nordberg, *Athanasius and the Emperor*, Helsinki 1963, s. 54.

for own promotion was tried to be obtained what, in the light of the constitutional practice, should be the essential element of the process of legalization of power. Sometimes the person of the empress was used for that aim as in the case of usurpation of Leontius. When they didn't want or couldn't obtain the emperor's acceptance for their own promotion they had to defeat him in a fight. The victory caused that the usurper became a legal ruler still after fulfilling the formal requirements which he couldn't do earlier.